

„Specialusis liudytojas“ baudžiamajame procese

Pranas Kuconis

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
socialinių mokslų daktaras, docentas (iki 2021 m.)
Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius, Lietuva
El. paštas: pranas.kuconis@gmail.com

Straipsnyje aptariamos „specialiojo liudytojo“ institutą įtvirtinusių normų sukūrimo priežastys ir istorija, analizuojamas šio instituto turinys, nurodomos kai kurios teisinio reguliavimo ir jo taikymo problemos bei siūlomi jų sprendimo būdai.

Pagrindiniai žodžiai: apklausa, baudžiamasis procesas, liudytojas, apklausiamas apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką, „specialusis liudytojas“.

‘Special Witness’ in Criminal Proceedings

The article discusses the reasons and history of the creation of the norms that established the institute of the ‘special witness’, analyzes the content of this institute, identifies some problems of legal regulation and its application and proposes ways to solve them.

Keywords: examination, criminal proceedings, a witness being questioned about a criminal offence which he may have committed himself, a ‘special witness’.

Įvadas

Lietuvos Respublikos Konstitucijos (1992) 31 straipsnio 3 dalyje nustatyta: „Draudžiama versti duoti parodymus prieš save, savo šeimos narius ar artimus giminaičius.“ Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, aiškindamas Konstitucijos 31 straipsnio 3 dalyje įtvirtintą garantiją, yra konstatavęs, kad ši Konstitucijos nuostata iš esmės siejama su fizinio asmens, kaip teisinių santykių subjekto, savybėmis ir teisine padėtimi (Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimas). Konstitucijos 31 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta garantija reiškia, kad fizinis asmuo gali atsisakyti duoti parodymus, kuriais remiantis jis pats, jo šeimos narys ar artimas giminaitis galėtų būti patrauktas baudžiamajon atsakomybėn, taip pat kitokion teisinėn atsakomybėn, jeigu galima sankcija pagal savo pobūdį ir dydį (griežtumą) prilygtų kriminalinei bausmei (Konstitucinio Teismo 2013 m. balandžio 12 d. nutarimas).

Pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (BPK, 2002) 80 straipsnio 1 punktą (2007 m. birželio 28 d. įstatymo redakcija) kaip liudytojas negali būti apklausiamas asmuo, kuris gali duoti parodymus apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką, išskyrus atvejus, kai jis sutinka duoti tokius parodymus, taikant šio Kodekso 82 straipsnio 3 dalyje nustatytus liudijimo ypatumus.

Received: 30/09/2022. Accepted: 01/03/2023

Copyright © 2023 Pranas Kuconis. Published by Vilnius University Press

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro įsakymu patvirtintose Rekomendacijose dėl liudytojo apklausos Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 80 straipsnio 1 punkte ir 82 straipsnio 3 dalyje nustatyta tvarka (Rekomendacijos, 2008) liudytojas, apklausiamas taikant BPK 82 straipsnio 3 dalyje nustatytus liudijimo ypatumus, vadinamas specialiuoju liudytoju¹. Šis terminas, dažniausiai su neigiamu atspalviu, vartojamas ir visuomenės informavimo priemonėse. Ypač šis terminas buvo pradėtas eskaluoti po vadinamojo teisėjų korupcijos skandalo 2019 m. pradžioje, kai keli teisėjai buvo apklausti kaip „specialieji liudytojai“ ir viešojoje erdvėje buvo pradėta kvestionuoti galimybė šiems teisėjams toliau eiti savo pareigas.

Taigi, kas tas „specialusis liudytojas“, kodėl ir kaip jis atsiranda baudžiamajame procese, koks jo statusas, kiek ilgai tas statusas trunka ir kaip baigiasi? Į šiuos klausimus ir bus mėginama atsakyti šiame straipsnyje.

Pažymėtina, kad „specialiojo liudytojo“ institutas jau buvo nagrinėtas Lietuvos teisės literatūroje. Dar iki šio instituto įtvirtinimo BPK V. Kilinskas, išanalizavęs Prancūzijos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse nustatytą reglamentavimą, pasiūlė BPK papildyti normomis, numatančiomis būtent „specialiojo liudytojo“ statusą ir jo apklausą (Kilinskas, 2005, p. 53–56, 67, 68). E. Šapalaitė, sukritikavusi V. Kilinsko siūlymą, pasiūlė BPK numatyti galimybę apklausti asmenį kaip liudytoją, kai ikiteisminio tyrimo medžiagoje yra duomenų, kad jis gali būti padaręs nusikalstamą veiką, bet duomenų yra per mažai, kad asmuo būtų apklaustas kaip įtariamasis (Šapalaitė, 2007, p. 85, 86, 90). „Specialiojo liudytojo“ apklausos ypatumai trumpai pakomentuoti Vilniaus universiteto Baudžiamojo proceso teisės vadovėlyje (Goda *et al.*, 2011, p. 196, 197). Plačiau „specialiojo liudytojo“ apklausa ir statusas aptarti Mykolo Romerio universiteto metodinėje priemonėje (Ažubalytė *et al.*, 2014, p. 128–130) ir Baudžiamojo proceso teisės vadovėlyje (Ažubalytė *et al.*, 2016, p. 225, 226). „Specialiojo liudytojo“ institutą G. Goda vertina „nevienareikšmiškai ir daugiau skeptiškai, nei teigiamai“ (Goda, 2014, p. 116). R. Merkevičius atskleidė santykį tarp liudytojo, „specialiojo liudytojo“ ir įtariamojo (Merkevičius, 2008, p. 161–163). Plačiausiai „specialiojo liudytojo“ institutą ištyrė A. Juozapavičius, kurio nuomone, asmuo, apklausiamas apie savo paties padarytą nusikalstamą veiką, neatitinka liudytojo sampratos, o atitinka faktinio įtariamojo sampratą, ir kad asmeniui, apklausiamam pagal BPK 80 straipsnio 1 punkto, 82 straipsnio 3 dalies nuostatas, daroma daugiau žalos negu jam suteikiama naudos, todėl šis teisinis reguliavimas nepasiteisino (Juozapavičius, 2020, p. 45).

1. „Specialiojo liudytojo“ instituto įtvirtinimas BPK ir šio instituto turinys

Nuo 2003 m. gegužės 1 d. galiojančiame BPK nebuvo normų, reglamentuojančių asmens, kuris gali duoti parodymus apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką, apklausą kaip liudytojo. Tokių normų nebuvo ir iki 2003 m. gegužės 1 d. galiojusiame BPK (toliau – 1961 m. BPK). Asmuo, žinantis tiriamos veikos aplinkybes, galėjo būti apklausiamas arba kaip liudytojas, arba kaip įtariamasis. Pagal 1961 m. BPK baudžiamosios bylos iškėlimo stadijoje prokuroras, tardytojas ar kvotos organas, nagrinėdamas pareiškimus ar pranešimus apie nusikaltimą, galėjo gauti asmenų paaiškinimus (128 str. 2 d.). Be to, buvo plačiai paplitusi praktika tuo atveju, kai nebuvo 1961 m. BPK 137 straipsnyje nustatytų pagrindų sulaikyti asmenį, įtariamą padarius nusikaltimą ir apklausti jį kaip įtariamąjį, apklausti tokį asmenį kaip liudytoją. Tokia praktika buvo rekomenduojama ir BPK komentare (Kazlauskas, 1989, p. 151).

¹ Straipsnyje vartojamas terminas „specialusis liudytojas“. Kabutėse šis terminas nurodomas todėl, kad BPK tokio dalyvaujančio procese asmens sąvoka neapibrėžta, be to, šis terminas neviseškai atitinka bendrąjį žodžio specialus (kuriam atskiram reikalui skirtas, išskirtinis) prasmę.

BPK atsisakius baudžiamosios bylos iškėlimo stadijos, neliko galimybės gauti asmens, kuris galimai padarė nusikalstamą veiką, paaiškinimų. Nebuvo galima tokių asmenį apklausti ir kaip liudytoją, nes, kaip minėta, Konstitucija draudžia versti duoti parodymus prieš save. Pagal teismų praktiką draudimas versti duoti parodymus prieš save pažeidžiamas, jei kaip liudytojas apklausiamas asmuo, kuris faktiškai yra įtariamasis padaręs nusikalstamą veiką, tačiau dėl vieno ar kitų priežasčių apklausos metu nėra pripažintas įtariamuoju BPK nustatyta tvarka (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. spalio 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-127-689/2020 ir joje nurodyta teismų praktika).

Prieš pradėdant pirmąją apklausą liudytojas įspėjamas dėl atsakomybės už atsisakymą ar vengimą be teisėto pagrindo duoti parodymus (BPK 83 str. 2 d.) ir dėl atsakomybės pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (BK, 2000) 235 straipsnį už melagingų parodymų davimą ir jis tai patvirtina savo parašu protokole (BPK 183 str. 1 d.). Liudytojas, be svarbios priežasties neatvykstantis dalyvauti procese, ar bet koks asmuo, nevykstantis ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro, ikiteisminio tyrimo teisėjo ar teismo teisėto nurodymų, duodamų remiantis BPK ar kitais įstatymais, ar trukdantis tirti bei nagrinėti baudžiamąją bylą, gali būti nubaustas iki trisdešimties minimalių gyvenimo lygių (MGL) dydžio bauda (BPK 163 str.), o liudytojas, be svarbios priežasties neatvykęs į teismą arba be teisėto pagrindo atsisakęs ar vengęs duoti parodymus, gali būti nubaustas areštu iki vieno mėnesio. BK 235 straipsnio 1 dalyje (2010 m. birželio 30 d. įstatymo redakcija) nustatyta, kad tas, kas davė melagingus parodymus apklausiamas kaip liudytojas, baudžiamas viešaisiais darbais arba bauda, arba laisvės apribojimu, arba areštu, arba laisvės atėmimu iki dvejų metų. Akivaizdu, kad liudytojo perspėjimas dėl jam gresiančios atsakomybės už atsisakymą ar vengimą duoti parodymus, taip pat už melagingų parodymų davimą, yra vertimo duoti parodymus forma. Taigi asmuo, apklausiamas apie savo elgesį (veiksmus ar neveikimą), už kurį jam gali būti taikoma teisinė atsakomybė, negali būti perspėjamas dėl atsakomybės už atsisakymą ar vengimą duoti parodymus arba už melagingų parodymų davimą. Vadinasi, toks asmuo negali būti liudytojas.

Prieš pirmąją apklausą įtariamajam turi būti pasirašytinai įteiktas pranešimas apie įtarimą ar prokuroro nutarimas pripažinti įtariamuoju. Šiame pranešime ar nutarime turi būti nurodyta nusikalstama veika (padarymo vieta, laikas, kitos aplinkybės) ir baudžiamasis įstatymas, numatantis tą nusikalstamą veiką (BPK 187 str. 1 d.). Nekyla problemų surašyti pranešimą apie įtarimą tuo atveju, kai asmuo laikinai sulaikomas BPK 140 straipsnyje nustatyta tvarka, nes šiame straipsnyje nustatyti laikinojo sulaikymo pagrindai sudaro pakankamą pagrindą manyti, kad būtent sulaikytas asmuo padarė konkretų nusikaltimą. Tačiau yra atvejų, kai asmenį būtina apklausti apie jo elgesį, kuris galimai gali būti vertinamas kaip teisės pažeidimas (nusikaltimas), bet neužtenka duomenų pranešimui apie įtarimą, atitinkančiam BPK 187 straipsnio 1 dalyje nustatytus reikalavimus, surašyti. Praktika rodo, kad tokia situacija dažnai susiformuoja tiriant korupcinio pobūdžio veikas, taip pat veikas ekonomikai, verslo tvarkai, finansų sistemai.

Nurodyta situacija kėlė sunkumų ikiteisminio tyrimo subjektams, atliekantiems tokių veikų tyrimą. Be to, teisėjai ir teisėsaugos institucijų pareigūnai kėlė ir kitas sprendimo reikalaujančias 2003 m., gegužės 1 d. įsigaliojusio BPK taikymo problemas, todėl Lietuvos Aukščiausiojo Teismo iniciatyva Lietuvos Respublikos Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto 2005 m. spalio 5 d. sprendimu buvo sudaryta darbo grupė BPK taikymo problemoms nagrinėti (Aiškinamasis raštas, 2007), o Seimo valdybos 2007 m. vasario 7 d. sprendimu Nr. 1384 buvo patvirtinta darbo grupė², kuri parengė Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 37, 40, 48, 53, 55, 56, 62, 63, 64, 65, 73, 80, 82, 90, 93, 108, 110, 111, 130, 131, 132, 139, 140, 141, 142, 151, 154, 160, 161, 166, 168, 171, 178, 186, 199,

² Straipsnio autorius buvo šios darbo grupės narys.

212, 214, 217, 225, 232, 233, 234, 254, 256, 276, 287, 296, 300, 302, 303, 308, 310, 312, 316, 317, 318, 320, 324, 326, 327, 329, 333, 358, 367, 368, 370, 372, 373, 374, 375, 377, 380, 381, 382, 384, 385, 413, 414, 439, 447, 448, 454, 460 straipsnių pakeitimo ir papildymo, 306 straipsnio pripažinimo netekusiu galios bei kodekso papildymo naujais 80¹, 374¹, 374², 412¹ straipsniais įstatymo projektą ir jo įsigaliojimo bei įgyvendinimo projektą. Šiame projekte ir buvo numatyta įtvirtinti „specialiojo liudytojo“ institutą³. Projekto aiškinamajame rašte (2007), be jau nurodytų asmens apklausos apie savo elgesį problemų, taip pat buvo pažymėta, kad „pagal šias nuostatas būtų galima apklausti ir asmenis, kurie pagal tarptautinės teisės normas turi imunitetą nuo baudžiamosios jurisdikcijos, bei tokius asmenis, dėl kurių patraukimo baudžiamojon atsakomybėn turi būti gautas kompetentingos institucijos leidimas, kai toks leidimas yra būtinas pagal įstatymus (pvz., Seimo nariai, teisėjai ir t. t.)“.

Taigi „specialiojo liudytojo“ instituto įtvirtinimą BPK lėmė ribota procesinė galimybė nepažeidžiant teisės aktuose nustatytų reikalavimų ikiteisminio tyrimo pradžioje apklausti asmenį apie jo paties galimai padarytą nusikalstamą veiklą.

Įstatymas, kuriuo įtvirtintas „specialiojo liudytojo“ institutas, buvo priimtas 2007 m. birželio 28 d. ir su tam tikromis išimtimis įsigaliojo tų metų rugsėjo 1 dieną. Šiuo įstatymu BPK buvo padaryti ir kiti svarbūs pakeitimai bei papildymai: BPK normos suderintos su Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimo nuostatomis (dėl nuosprendžių, apeliacinės instancijos teismo, kasacinės instancijos teismo nutarčių bei kitų baigiamųjų teismo aktų priėmimo ir paskelbimo tvarkos), pakeista ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekamų proceso veiksmų ir jo priimtų nutarčių apskundimo tvarka, išplėstas sąrašas asmenų, turinčių teisę skųsti teismų sprendimus (asmuo, kuriam byla nutraukta, užstato davėjas, asmuo, kurio turtas ar jo vertę atitinkama pinigų suma buvo konfiskuoti), įvestos kasacinių skundų atrankos bei kasacinių bylų nagrinėjimo rašytinio proceso tvarka procedūros ir kt.

Tą pačią dieną buvo priimtas ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 37, 40, 44, 46, 48, 53, 55, 56, 62, 63, 64, 65, 70, 73, 80, 82, 90, 93, 108, 110, 111, 130, 131, 132, 139, 140, 141, 142, 151, 154, 160, 161, 166, 167, 168, 171, 178, 186, 199, 212, 214, 217, 225, 232, 233, 234, 254, 256, 276, 287, 296, 300, 302, 303, 308, 310, 312, 313, 314, 316, 317, 318, 319, 320, 324, 326, 327, 329, 333, 342, 358, 367, 368, 370, 372, 373, 374, 375, 377, 380, 381, 382, 384, 385, 409, 413, 414, 439, 447, 448, 454, 460 straipsnių pakeitimo ir papildymo, 306 straipsnio pripažinimo netekusiu galios, kodekso papildymo 41¹, 77², 80¹, 374¹, 374², 412¹ straipsniais ir kodekso priedo papildymo įstatymo įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas (2007). Šio įstatymo 6 straipsnio 3 dalimi generalinis prokuroras buvo įpareigotas iki 2007 m. gruodžio 1 d. patvirtinti rekomendacijas, užtikrinančias vienodą Baudžiamojo proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymo nuostatų įgyvendinimą ikiteisminio tyrimo įstaigose ir prokuratūroje. Vykdydamas įpareigojimą generalinis prokuroras 2008 m. sausio 9 d. įsakymu Nr. I-8 patvirtino Rekomendacijas dėl liudytojo apklausos Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 80 straipsnio 1 punkte ir 82 straipsnio 3 dalyje nustatyta tvarka. Generalinio prokuroro 2022 m. balandžio 15 d. įsakymu Nr. I-143 šios Rekomendacijos buvo pakeistos ir išdėstytos nauja redakcija (Rekomendacijos, 2008 (2022 m. balandžio 15 d. įsakymo redakcija)).

2. „Specialiojo liudytojo“ instituto turinys

BPK „specialiojo liudytojo“ institutą sudaro tik dvi normos: jau cituotas BPK 80 straipsnio 1 punktas (2007 m. birželio 28 d. įstatymo redakcija) ir 82 straipsnio 3 dalis (2007 m. birželio 28 d. įstatymo

³ Pažymėtina, kad „specialiojo liudytojo“ instituto įtvirtinimą inicijavo ir šio instituto projektą tiesiogiai rengė Generalinės prokuratūros prokurorai.

redakcija)⁴. Toks glaustas įstatyminis reguliavimas lėmė, kad kai kurie svarbūs šio instituto klausimai reglamentuojami poįstatyminiu aktu – generalinio prokuroro įsakymu patvirtintomis Rekomendacijomis. Palyginti pažymėtina, kad Prancūzijos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse, kuris buvo pavyzdžiu įtvirtinant „specialiojo liudytojo“ institutą BPK, atstovaujamojo liudytojo (angl. *assisted witness*) instituto teisiniam reglamentavimui tiesiogiai skirtas IV skyriaus „Liudytojų apklausa“ 2 poskyris „Atstovaujamas liudytojas“ (113¹–113⁸ str.), taip pat kai kurie kiti straipsniai, pavyzdžiui, 116 straipsnis.

Pagal BPK 80 straipsnio 1 punkte ir 82 straipsnio 3 dalyje įtvirtintų normų turinį galima išskirti du „specialiojo liudytojo“ instituto elementus: 1) „specialiojo liudytojo“ „atsiradimas“ procese ir 2) „specialiojo liudytojo“ teisinė padėtis (statusas).

Pagal BPK 80 straipsnio 1 punkte, 82 straipsnio 3 dalyje nustatytą teisinį reguliavimą apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką asmuo kaip liudytojas gali būti apklausiamas („atsiranda“ procese) esant dviem sąlygoms: 1) priimtas atitinkamas prokuroro nutarimas; 2) asmuo sutinka būti apklausiamas apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką.

Prokuroro nutarimo apklausti asmenį kaip „specialųjį liudytoją“ priėmimo tvarką ir šio nutarimo turinį reglamentuoja Rekomendacijos (2008 (2022 m. balandžio 15 d. įsakymo redakcija)). Pagal jas asmuo gali būti apklausiamas kaip „specialusis liudytojas“, jeigu byloje yra duomenų, kad galimai buvo padaryta nusikalstama veika ir ją galimai padarė būtent šis asmuo, tačiau tokių duomenų nepakanka įtariamojo statusui suteikti (6 punktas). Motyvuotame prokuroro nutarime pagrindžiama, kodėl asmenį būtina apklausti būtent specialia tvarka. Prieš priimdamas nutarimą asmenį apklausti kaip „specialųjį liudytoją“, prokuroras privalo įsitikinti, kad nepakanka faktinių duomenų, jog tokiam asmeniui, galimai padariusiam nusikalstamą veiką, būtų suteiktas įtariamojo statusas, ir gali būti taikoma draudimo tokį asmenį bendra tvarka apklausti kaip liudytoją išimtis (8 punktas). Toks nutarimas priimamas gavus asmens prašymą būti apklaustam BPK 80 straipsnio 1 punkte numatyta tvarka⁵ arba prokurorui pačiam nustačius ar gavus ikiteisminio tyrimo įstaigos pareigūno informaciją, kad yra BPK 80 straipsnio 1 punkte numatyti pagrindai apklausti asmenį kaip liudytoją apie jo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką (9 punktas). Asmuo su prokuroro priimtu nutarimu apklausti jį kaip „specialųjį liudytoją“ supažindinamas pasirašytinai (11 punktas).

Pagal BPK 80 straipsnio 1 punkte nustatytą teisinį reguliavimą asmuo apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą gali būti apklausiamas tik gavus jo sutikimą. Sutikimas būti apklaustam išreiškiamas raštu prokuroro nutarime apklausti asmenį kaip „specialųjį liudytoją“ ir patvirtinamas parašu. Jeigu asmuo nesutinka būti apklaustas apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką, tai taip pat pažymima prokuroro nutarime ir patvirtinama asmens parašu (Rekomendacijos, 2008 (2022 m. balandžio 15 d. įsakymo redakcija) 11 punktas).

Asmuo, kuris prokuroro nutarimu yra apklausiamas apie savo galimai padarytą nusikalstamą veiką, apklausos metu turi BPK 81 straipsnyje įtvirtintas liudytojo teises (duoti parodymus savo gimtąja kalba ir naudotis vertėjo paslaugomis, jei apklausa vyksta jam nesuprantama kalba; susipažinti su savo

⁴ Palyginti, V. Kilinskas, siūlydamas įtvirtinti „specialiojo liudytojo“ institutą, siūlė BPK papildyti 78¹, 83¹, 183¹, 184¹ straipsniais, pakeisti ir papildyti 79, 81, 82 straipsnius (Kilinskas, 2005, p. 67, 68).

⁵ R. Merkevičius pažymi, kad toks prašymas yra Baudžiamojo proceso kodekse nežinoma baudžiamojo proceso tvarka ir procesinė forma, ir tai vertina kaip vieną iš Rekomendacijose nustatytą teisinio reguliavimo neleistino konkuravimo su BPK apibrėžtu teisiniu reglamentavimu pavyzdžių (Merkevičius, 2018, p. 492). A. Juozapavičius nurodo, kad asmens tapimas įtariamoju nepriklauso nuo to asmens noro (valios), jo tapimą įtariamoju nulemia faktinis pagrindas – duomenys, leidžiantys įtarti, kad asmuo padarė nusikalstamą veiką, todėl Rekomendacijose visiškai pagrįstai nurodoma, kad toks prašymas (reikalavimas) nėra privalomas prokurorui (Juozapavičius, 2020, p. 33, 34). Pažymėtina, kad nors tokie prašymai BPK ir nenumatyti, tačiau BPK nėra draudimo į procesą įtrauktam fiziniam asmeniui paduoti kokius nors prašymus valdingus įgaliojimus turinčiam subjektui, todėl bent teoriškai nurodyti prašymai yra galimi.

parodymų protokolu ir daryti jame pakeitimus bei pataisas; prašyti, kad būtų daromi jo parodymų garso ir vaizdo įrašai ir kt.), bet jam netaikoma atsakomybė už neatvykimą be svarbios priežasties pas ikiteisminio tyrimo pareigūną ar prokurorą⁶, atsisakymą be teisėto pagrindo ar vengimą duoti parodymus bei už melagingų parodymų davimą. „Specialusis liudytojas“ apklausos metu turi ir specifines BPK 82 straipsnio 3 dalyje įtvirtintas teises: 1) gali turėti įgaliotąjį atstovą ir 2) gali reikalauti būti pripažintas įtariamuoju. Rekomendacijose dar nurodoma, kad prieš pradėdamas apklausą prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas, be kitų teisių ir pareigų ar atsakomybės, apklausiamam „specialiajam liudytojui“ pasirašytinai išaiškina, jog draudžiama versti duoti parodymus prieš save (12.1 papunktis). Manytina, kad toks išaiškinimas yra perteklinis, nes nurodytas draudimas yra Konstitucijos 31 straipsnio 3 dalyje įtvirtinto bendrojo draudimo versti duoti parodymus prieš save, savo šeimos narius ar artimus giminaičius dalis ir jis skirtas ne tiek apklausiamajam, kiek apklausiančiajam asmeniui (valstybės pareigūnui).

„Specialiojo liudytojo“ apklausoje gali dalyvauti jo pasirinktas įgaliotasis atstovas. Toks atstovas gali būti advokatas, advokato pavedimu advokato padėjėjas, ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ar teisėjo leidimu – ir kitas aukštąjį teisinį išsilavinimą turintis asmuo, kurį asmuo įgaliotasis atstovauti savo interesams (BPK 55 str. 2 d.). „Specialiojo liudytojo“ įgaliotasis asmeniui atstovauti jo interesams turi būti išreikštas raštu. Įgaliotajam atstovui leidžiama dalyvauti procese, kai ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras BPK 55 straipsnio nustatyta tvarka priima nutarimą dėl atstovo dalyvavimo procese ir su šiuo nutarimu supažindina „specialųjį liudytoją“ ir jo įgaliotąjį atstovą (Rekomendacijos, 2008 (2022 m. balandžio 15 d. įsakymo redakcija) 13 punktas).

Apklausos metu „specialusis liudytojas“ gali reikalauti būti pripažintas įtariamuoju. Rekomendacijose nurodoma, kad rašytinį „specialiojo liudytojo“ prašymą pripažinti įtariamuoju nagrinėja prokuroras. Nusprendęs patenkinti tokį prašymą, prokuroras „specialiajam liudytojui“ įteikia pranešimą apie įtarimą arba raštu paveda tai atlikti ikiteisminio tyrimo pareigūnui. Įtariamąjį statusą suteikiamas tik tuo atveju, jei bylos faktiniai duomenys pagrindžia minimalią tikimybę, kad buvo padaryta nusikalstama veika ir ją padarė prašymą pateikęs asmuo. Prašymas pripažinti įtariamuoju netenkinamas prokuroro nutarimu, kuris gali būti skundžiamas BPK 63 straipsnyje nustatyta tvarka (Rekomendacijos, 2008 (2022 m. balandžio 15 d. įsakymo redakcija) 14 punktas). Taigi Rekomendacijose BPK įtvirtintas terminas „reikalauti“ pakeistas terminu „prašyti“.

Tokią generalinio prokuroro teisėkūrą aštriai kritikuoja R. Merkevičius, jo teigimu, iš BPK 82 straipsnio 3 dalyje gana kategoriškai suformuluotos teisės reikalauti Rekomendacijose „specialiajam liudytojui“ paliekama tik teisė prašyti prokuroro ir teisė skusti prokuroro nutarimą, kas yra „[i]liustratyviu Lietuvos Respublikos generaliniam prokurorui suteiktos konstitucinės (teisėkūros) kompetencijos ribų viršijimo (neleistino konkuravimo su Baudžiamojo proceso kodekse apibrėžtu teisiniu reglamentavimu) pavyzdžiu“ (Merkevičius, 2018, p. 492). R. Merkevičius nepasisako, kiek imperatyvus prokurorui yra asmens, apklausiamo apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką, reikalavimas būti pripažintam įtariamuoju⁷. Iš pacituotų teiginių galima daryti tik prielaidą, kad, R. Merkevičiaus nuomone, „specialiojo liudytojo“ reikalavimas būti pripažintam įtariamuoju prokurorui yra privalomas ir prokuroras, gavęs tokį reikalavimą, turi surašyti pranešimą apie įtarimą.

Viena vertus, sutiktina su R. Merkevičiaus išvada, kad generalinis prokuroras savo priimtu teisės aktu negalėjo pakeisti įstatyme įtvirtinto termino „reikalauti“ terminu „prašyti“, tačiau, kita vertus, negalima teigti, kad „specialiojo liudytojo“ reikalavimas pripažinti jį įtariamuoju prokurorui yra privalomas ir kad,

⁶ Nesuprantama, dėl kokių priežasčių įstatymų leidėjas nusprendė „specialiajam liudytojui“ netaikyti procesinės prievartos priemonės – atvesdinimo – už neatvykimą be svarbios priežasties pas ikiteisminio tyrimo pareigūną ar prokurorą, nes tiek įtariamajam, tiek liudytojui ši priemonė gali būti taikoma (BPK 142 str. 1 d.).

⁷ Pažymėtina, kad nurodyto klausimo sprendimas nebuvo R. Merkevičiaus atlikto tyrimo uždavinys.

gavęs tokį reikalavimą, prokuroras privalo surašyti pranešimą apie įtarimą. BPK terminas „reikalavimas“ paprastai vartojamas reglamentuojant valdingus įgaliojimus baudžiamajame procese turinčių asmenų veiksmus. Antai, gynėjas privalo vykdyti teisėtus ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro, teisėjo ir teismo *reikalavimus* (BPK 58 str. 2 d. 3 p.); ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras ir teismas turi teisę *reikalauti* iš fizinių ir juridinių asmenų pateikti daiktus ir dokumentus, turinčius reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti (BPK 97 str.); jeigu BPK 167 straipsnio 1 dalyje nurodytos nusikalstamos veikos turi visuomeninę reikšmę ar jomis padaryta žala asmeniui, kuris dėl svarbių priežasčių negali ginti teisėtų savo interesų, ir nėra nukentėjusiojo skundo ar jo teisėto atstovo pareiškimo, ikiteisminis tyrimas dėl šių veikų privalo būti pradėtas prokuroro *reikalavimu* (BPK 167 str. 2 d.) ir kt. Tik labai retais atvejais šis terminas vartojamas reglamentuojant fizinių asmenų, dalyvaujančių procese, teises. Tokiu atveju nustatomi ir subjekto, iš kurio reikalaujama ką nors padaryti, veiksmai. Antai, „Šiuos užrašus teismo posėdžio pirmininko ar *nagrinėjimo teisme dalyvių reikalavimu* liudytojas turi pateikti jiems susipažinti“ (BPK 281 str. 1 d.); gavęs kaltinamojo prašymą su *reikalavimu* surengti bylos nagrinėjimą teisme, teismas bylos nagrinėjimą privalo surengti ne vėliau kaip po dešimties dienų nuo prašymo gavimo dienos (BPK 425 str. 1 d.). Reglamentuodamas procese dalyvaujančių fizinių asmenų teises, įstatymų leidėjas paprastai vartoja terminą „prašyti“: kiekvienas nusikalstamos veikos padarymu įtariamasis ar kaltinamas asmuo turi teisę pats apklausti liudytojus arba *prašyti*, kad liudytojais būtų apklausti (BPK 44 str. 7 d.); liudytojas turi teisę įstatymų nustatytais pagrindais ir tvarka *prašyti* taikyti jam apsaugos nuo nusikalstamo poveikio priemones (BPK 81 str. 5 p.); turintis teisę paduoti skundą asmenys, kurie dėl svarbių priežasčių praleido apskundimo terminą, turi teisę *prašyti* turinčio įgaliojimus nagrinėti skundą prokuroro arba ikiteisminio tyrimo teisėjo atnaujinti praleistą terminą (BPK 168 str. 5 d.) ir kt. Gavęs prašymą valdingus įgalinimus turintis subjektas privalo jį išnagrinėti ir priimti sprendimą, nurodydamas atitinkamus motyvus.

Tenka pripažinti, kad įstatymų leidėjas, nustatydamas „specialiojo liudytojo“ teisę reikalauti būti pripažintam įtariamuoju, arba parinko netinkamą terminą, arba, nenustatydamas prokuroro veiksmų gavus tokį reikalavimą, paliko įstatymo spragą. Kol BPK nenustatyti prokuroro veiksmai, kuriuos jis turėtų atlikti gavęs „specialiojo liudytojo“ reikalavimą pripažinti įtariamuoju, nėra galimybės nurodytą „specialiojo liudytojo“ teisę aiškinti kaip nors kitaip, nei išaiškinta Rekomendacijų 14 punkte. Tokiu atveju prokuroras privalo išnagrinėti „specialiojo liudytojo“ reikalavimą ir priimti sprendimą vadovaudamasis jo veiksmus reglamentuojančiais teisės aktais – BPK 187 straipsniu ir generalinio prokuroro 2014 m. liepos 24 d. įsakymu Nr. I-153 patvirtintomis Rekomendacijomis dėl pranešimo apie įtarimą parengimo ir nusikalstamų veikų perkvalifikavimo ikiteisminio tyrimo metu (Rekomendacijos, 2014). Pagal Rekomendacijų 6.2 papunktį pranešimo apie įtarimą aprašomojoje dalyje išdėstoma įtarimo formuluotė, t. y. aprašomos nusikalstamos veikos faktinės aplinkybės (padarymo vieta, laikas, kitos aplinkybės), kurios sudaro inkriminuojamos nusikalstamos veikos sudėtį. Tai reiškia, kad surašant pranešimą apie įtarimą turi būti duomenų, jog buvo padaryta nusikalstama veika ir kad ją padarė prašymą pateikęs asmuo. Jeigu šie duomenys gauti tik iš vieno šaltinio ir be prašymą pateikusių asmens apklausos gauti daugiau duomenų yra sudėtinga, akivaizdu, kad prokuroras negali surašyti pranešimo apie įtarimą. Taigi, nors Rekomendacijų 14 punkte vartojamas ne toks terminas kaip BPK 82 straipsnio 3 dalyje (prašymas vietoj reikalavimo), šiame punkte nustatyto reguliavimo turinys atitinka galiojančiame BPK įtvirtinto teisinio reguliavimo prasmę.

3. „Specialiojo liudytojo“ statuso teisinio reguliavimo ir jo taikymo problemos

BPK ir Rekomendacijose (2008 (2022 m. balandžio 15 d. įsakymo redakcija)) įtvirtinto „specialiojo liudytojo“ instituto, mokslinės literatūros, Europos Žmogaus Teisių Teismo (EŽTT) bei Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikos analizė leido išskirti kai kurias šio instituto ir jo taikymo problemas.

„Specialiojo liudytojo“ statuso trukmė ir pabaiga. BPK nenustatyta, kiek laiko asmuo gali būti „specialiuoju liudytoju“ procese ir kaip pasibaigia jo statusas. Šie klausimai reglamentuojami Rekomendacijose (2008 (2022 m. balandžio 15 d. įsakymo redakcija). Jose reglamentuotos penkios situacijos:

- jei per „specialiojo liudytojo“ apklausą ar po jos gaunama faktinių duomenų, kad buvo padaryta nusikalstama veika ir ją padarė apklausiamas asmuo, per kaip įmanoma trumpiausią laiką sprendžiama dėl pranešimo apie įtarimą jam įteikimo (15 punktas);
- jeigu yra pagrindas „specialųjį liudytoją“ apklausti bendra tvarka, prieš tokią apklausą prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas tokiam asmeniui ir (ar) jo įgaliotajam atstovui išsiunčia arba įteikia prokuroro nutarimą, kuriuo panaikinamas „specialiojo liudytojo“ statusas (16 punktas);
- nustatius, kad byloje nėra faktinio ir teisinio pagrindo „specialųjį liudytoją“ apklausti bendra tvarka arba pripažinti jį įtariamuoju, jeigu ikiteisminis tyrimas tęsiamas, prokuroras per kaip įmanoma trumpiausią laiką turi priimti nutarimą panaikinti „specialiojo liudytojo“ statusą (17 punktas);
- nesant teisiųjų pagrindų „specialųjį liudytoją“ apklausti bendra tvarka arba suteikti jam įtariamą statusą, kai ikiteisminio tyrimo metu nenustatytas asmuo, padaręs nusikalstamą veiką, tačiau atlikti visi galimi tyrimo veiksmai, prokuroras, prieš pavesdamas tęsti nenustatytą įtariamųjų paiešką, priima motyvuotą nutarimą panaikinti „specialiojo liudytojo“ statusą (18 punktas);
- prieš priimdamas proceso sprendimą nutraukti ikiteisminį tyrimą ar jį baigti perduodamas baudžiamąją bylą teismui, kai asmeniui suteiktas tik „specialiojo liudytojo“ statusas, prokuroras priima motyvuotą nutarimą panaikinti „specialiojo liudytojo“ statusą (21 punktas).

Nurodytuose Rekomendacijų punktuose įtvirtinti trys „specialiojo liudytojo“ statuso trukmės variantai: 1) neapibrėžtas, bet vis dėlto prokurorą įpareigojantis terminas – „kaip įmanoma trumpiausias laikas“ (kai nustatomas pagrindas pripažinti asmenį įtariamuoju arba kai nustatoma, kad nėra pagrindo nei pripažinti asmenį įtariamuoju, nei apklausti jo kaip liudytojo bendra tvarka (15, 17 punktai)); 2) neapibrėžtas statuso trukmės terminas, tačiau ikiteisminio tyrimo metu (kai nustatomas pagrindas „specialųjį liudytoją“ apklausti bendra tvarka (16 punktas) ir 3) „specialiojo liudytojo“ statuso trukmė siejama su ikiteisminio tyrimo pabaiga (kai nenustatytas asmuo, padaręs nusikalstamą veiką, ir prieš priimant sprendimą nutraukti ikiteisminį tyrimą ar jį baigti perduodant baudžiamąją bylą teismui (18, 21 punktai)), taigi ir su BPK 176 straipsnyje nustatytais terminais.

Vadinasi, pagal Rekomendacijose nustatytą teisinį reguliavimą „specialiojo liudytojo“ statusas kai kuriais atvejais gali trukti gana ilgą laiką.

Rekomendacijose įtvirtinti du „specialiojo liudytojo“ statuso pabaigos variantai: 1) įteikus pranešimą apie įtarimą (15 punktas) ir 2) prokurorui priėmus motyvuotą nutarimą panaikinti „specialiojo liudytojo“ statusą (16–18, 21 punktai).

Pažymėtina, kad generalinio prokuroro įsakymu patvirtintos rekomendacijos prokurorams ir ikiteisminio tyrimo pareigūnams yra privalomos (Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymo 16 straipsnio (2017 m. gruodžio 19 d. įstatymo redakcija) 2 dalis), tačiau pažymėtina ir tai, kad Rekomendacijose nustatytas „specialiojo liudytojo“ statuso trukmės ir šio statuso pabaigos teisinis reguliavimas neatitinka BPK įtvirtinto reguliavimo. Tokia išvada grindžiama BPK normų, kuriose įtvirtintas „specialiojo liudytojo“ institutas, aiškinimu.

BPK 80 straipsnio „Aplinkybės, dėl kurių asmenys negali būti apklausiami kaip liudytojai“ 1 punkte ir 82 straipsnio „Liudijimo ypatumai“ 3 dalyje reglamentuojamas vienas proceso veiksmas – liudytojo apklausa. Šių normų turinys rodo, kad jose reglamentuojama tik liudytojo apklausa ikiteisminio tyrimo metu, taigi negali būti atliekama „specialiojo liudytojo“ apklausa teismo nagrinėjimo metu. Įvertinus BPK nustatytą kitų ikiteisminio tyrimo veiksmų teisinį reguliavimą, darytina išvada, kad

„specialųjį liudytoją“ galima suvesti akistaton su pirmiau apklaustu asmeniu, kurio parodymai iš esmės prieštarauja „specialiojo liudytojo“ parodymams, taip pat su „specialiuoju liudytoju“ galima atlikti parodymų patikrinimo veiksmus (parodymą atpažinti, parodymų patikrinimą vietoje, eksperimentą). Šių veiksmų atlikimo metu „specialusis liudytojas“ turi BPK 82 straipsnio 3 dalyje įtvirtintas teises. Tokia išvada daroma įvertinus tai, kad, atliekant nurodytus veiksmus (akistatą ir parodymų patikrinimo veiksmus), asmuo yra apklausiamas arba duoda žodinius paaiškinimus ir iš dalies šie veiksmai yra anksčiau atliktos apklausos tęsinys.

Pagal BPK 82 straipsnio 3 dalyje nustatytą teisinį reguliavimą prokuroras priima nutarimą apklausti asmenį kaip liudytoją apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką, o ne nutarimą suteikti kokį nors („specialiojo liudytojo“) statusą. Šioje normoje įtvirtintos „specialiojo liudytojo“ teisės, kurias jis turi tik apklausos (ir parodymų patikrinimo veiksmų) metu. Tolesnio proceso metu toks asmuo neturi jokių teisių (išskyrus teisę turėti įgaliojimą atstovą), kuriomis naudodamasis koku nors būdu galėtų daryti įtaką procesui. Baudžiamajame procese turimų teisių požiūriu palyginus „specialųjį liudytoją“ su įtariamuoju, darytina išvada, kad palankesnėje situacijoje yra įtariamasis. Šis proceso dalyvis, be kita ko, turi teisę gauti informaciją apie su juo susijusio baudžiamojo proceso padėtį; gauti vertimą žodžiu ir raštu; pateikti tyrimui reikšmingus dokumentus ir daiktus; pateikti prašymus; pareikšti nušalinimus; susipažinti su ikiteisminio tyrimo medžiaga; apskusti ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ar ikiteisminio tyrimo teisėjo veiksmus bei sprendimus (BPK 21 str. 4 d. (2019 m. liepos 16 d. įstatymo redakcija)). „Specialiajam liudytojui“ tokios teisės nesuteiktos.

Taigi BPK 82 straipsnio 3 dalyje nurodytas prokuroro nutarimas apklausti asmenį apie savo galimai padarytą nusikalstamą veiką yra nutarimas *ad hoc* (konkrečiai situacijai). Šis nutarimas, jame nurodyto asmens sutikimas duoti parodymus apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką ir BPK 82 straipsnio 3 dalyje įtvirtintos apklausiamo asmens teisės užtikrina, kad asmuo nebus verčiamas duoti parodymų prieš save ir nebus pažeidžiamas Konstitucijos 31 straipsnio 3 dalyje įtvirtintas draudimas. Atlikus apklausą ir parodymų patikrinimo veiksmus prokuroro nutarime nurodytas asmuo tolesniame ikiteisminio tyrimo procese neturi kokio nors specifinio ir juo labiau ilgalaikio statuso. Šis asmuo yra liudytojas, t. y. turi liudytojo, o ne „specialiojo liudytojo“ teisinį statusą (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. vasario 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-30-689/2021).

BPK nustatytų reikalavimų neatitinkantis „specialiojo liudytojo“ statuso trukmės reglamentavimas Rekomendacijose nulemtas BPK reikalavimų neatitinkančiu šio procese dalyvaujančio asmens statuso pabaigos reglamentavimu. Minėta, kad Rekomendacijose įtvirtinti du „specialiojo liudytojo“ statuso pabaigos variantai: 1) įteikus pranešimą apie įtarimą (15 punktas) ir 2) prokurorui priėmus motyvuotą nutarimą panaikinti „specialiojo liudytojo“ statusą (16–18, 21 punktai). Pažymėtina, kad „specialiojo liudytojo“ statuso pabaiga įteikus pranešimą apie įtarimą iš esmės BPK nuostatomis neprieštarauja, tik tiek, kad, kaip minėta, šis statusas baigiasi po apklausos ir parodymų patikrinimo veiksmų, o ne įteikus pranešimą apie įtarimą.

BPK nenumatytas prokuroro nutarimas, kuriuo panaikinamas „specialiojo liudytojo“ statusas, todėl prokuroras tokiame nutarime, išskyrus bendrą normą „Nutarimas“ (BPK 30 str.), pagal kurią nutarimas yra prokuroro motyvuotas dokumentas, išskyrus kaltinamąjį aktą, ir atitinkamą Rekomendacijų punktą, neturi galimybės nurodyti įstatyme įtvirtinto tokio nutarimo priėmimo teisinio pagrindo. Viena vertus, savaime tai nereiškia, kad prokuroras tokio nutarimo negali priimti, tačiau, kita vertus, „specialiojo liudytojo“ statusas po jo apklausos (ir parodymų patikrinimo veiksmų) baigiasi automatiškai, nepaisant to, priėmė prokuroras nutarimą panaikinti statusą, kurį buvo suteikęs nurodytiems proceso veiksmams, ar tokio nutarimo nepriėmė. Dėl šios priežasties, prireikus anksčiau apklaustą „specialųjį liudytoją“ apklausti dar kartą, prokuroras turėtų priimti naują nutarimą apklausti asmenį kaip liudytoją apie savo

paties galimai padarytą nusikalstamą veiką. Taigi Rekomendacijose nurodytas prokuroro nutarimas, kuriuo panaikinamas „specialiojo liudytojo“ statusas, yra perteklinis.

Dėl šių priežasčių tik iš dalies reikėtų sutikti su autoriais, teigiančiais, kad „specialusis liudytojas“ yra asmuo, turintis pradinį įtarimą *in personam*, kuriam priklauso teisės, būdingos įtariamajam – neduoti parodymų (tylėti), neatsakyti į klausimus ir duoti neteisingus parodymus; toks asmuo, apklausiamas apie savo paties padarytą nusikalstamą veiką, neatitinka liudytojo sampratos ir atitinka faktinio įtariamojo sampratą (Juozapavičius, 2020, p. 45). Pagal BPK nustatytą reguliavimą apklausos ir parodymų patikrinimo veiksmų metu toks asmuo turi beveik visas įtariamojo teises, tačiau tolesnio tyrimo metu įtariamojo teisių neturi. Taigi „specialiojo liudytojo“ statusas yra mišrus – jis turi ir liudytojo, ir įtariamojo bruožų (Goda, 2014, p. 116).

„Specialiojo liudytojo“ šeimos narių ir giminaičių apklausa. EŽTT 2018 m. gruodžio 11 d. sprendime byloje *Kryževičius prieš Lietuvą* nusprendė, kad buvo pažeistas Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 8 straipsnis „Teisė į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą“, pagal kurį kiekvienas turi teisę į tai, kad būtų gerbiamas jo privatus ir šeimos gyvenimas, būsto neliečiamybė ir susirašinėjimo slaptumas (1 dalis); valstybės institucijos neturi teisės apriboti naudojimosi šiomis teisėmis, išskyrus įstatymo nustatytus atvejus ir kai tai būtina demokratinėje visuomenėje valstybės saugumo, visuomenės apsaugos ar šalies ekonominės gerovės interesais, siekiant užkirsti kelią viešosios tvarkos pažeidimams ar nusikaltimams, taip pat būtina žmonių sveikatai ar moralei arba kitų asmenų teisėms ir laisvėms apsaugoti (2 dalis). EŽTT taip pat nusprendė, kad Lietuva D. Kryževičiui turi sumokėti 357 EUR turtinei žalai atlyginti; 3 000 EUR neturtinei žalai atlyginti ir 605 EUR bylinėjimosi ir kitoms išlaidoms atlyginti.

EŽTT byloje nustatytos tokios aplinkybės:

- 2013 m. gruodžio 4 d. D. Kryževičiaus situoktinei tyrimo buvo suteiktas „specialiosios liudytojos“ statusas ir ji buvo apklausta dėl savo galimai padarytos nusikalstamos veiklos;
- 2014 m. balandžio 9 d. D. Kryževičius buvo apklaustas kaip liudytojas; jis atsisakė duoti parodymus dėl savo situoktinės veiksmų;
- 2014 m. gegužės 26 d. Klaipėdos apygardos prokuratūros prokurorės nutarimu, vadovaujantis BPK 163 straipsniu, D. Kryževičiui buvo paskirta 650 litų (maždaug 188 eurų) bauda už tai, kad jis atsisakė duoti parodymus;
- D. Kryževičius pateikė skundą Klaipėdos apygardos prokuratūros vyriausiajam prokurorui, kuriame teigė, kad specialiojo liudytojo statusas yra panašus į įtariamojo, todėl jis neturėjo būti verčiamas duoti parodymų prieš savo situoktinę, kuriai buvo suteiktas „specialiojo liudytojo“ statusas; pareiškėjas rėmėsi Konstitucijos 31 straipsniu;
- 2014 m. birželio 9 d. Klaipėdos apygardos prokuratūros vyriausiasis prokuroras atmetė pareiškėjo skundą, motyvuodamas tuo, kad pagal BPK tik įtariamojo ar kaltinamojo šeimos nariai atleidžiami nuo atsakomybės už atsisakymą duoti parodymus, tačiau BPK nesuteikia tokios privilegijos „specialiojo liudytojo“ šeimos nariams;
- D. Kryževičius pateikė skundą Klaipėdos miesto apylinkės teismui, iš esmės pareiškdamas tuos pačius argumentus kaip ir anksčiau;
- 2014 m. liepos 9 d. Klaipėdos miesto apylinkės teismas atmetė pareiškėjo skundą ir pritarė prokuroro nutarime nurodytiems argumentams. Teismas pareiškė, kad pareiškėjo teisė neduoti parodymų prieš savo situoktinę būtų pažeista tik tuo atveju, jei jo situoktinė būtų įtariamoji, o ne liudytoja.

EŽTT nustatė, kad pagal Lietuvos teisę „specialiojo liudytojo“ statusas keliais svarbiais aspektais yra panašus į įtariamojo, pavyzdžiui, dėl to, kad kyla bent šiokių tokių įtarimų, jog asmuo padarė veiką,

turinčią nusikaltimo požymių, ir jis (ji) atleidžiamas (-a) nuo atsakomybės už tai, kad atsisako duoti parodymus ar duoda melagingus parodymus, ir konstatavo, kad šalies valdžios institucijos neįrodė, jog „demokratinėje visuomenėje“, kaip ji apibrėžta Konvencijos 8 straipsnyje, būtina versti pareiškėją duoti parodymus baudžiamajame procese, kuriame jo sutuoktinei suteiktas „specialiojo liudytojo“ statusas, taigi buvo pažeista pareiškėjo teisė į jo šeimos gyvenimo gerbimą.

Pažymėtina, kad tokį EŽTT sprendimą lėmė ne tiek „specialiojo liudytojo“ statuso panašumas į įtariamojo, kiek BPK 82 straipsnio 2 dalyje (2002 m. kovo 14 d. įstatymo redakcija) nustatytas teisinis reguliavimas ir itin siauras, pažodinis, „taškinis“ šios BPK normos aiškinimas prokuroro ir teismo sprendimuose, ignoruojant platesnį teisinį kontekstą, šiuo atveju – Konstitucijoje nustatytą reguliavimą. Pagal Konstitucijos 31 straipsnio 3 dalį kiekvieną apklausiamą asmenį draudžiama versti duoti parodymus prieš save, savo šeimos narius ar artimus giminaičius. Tuo tarpu pagal BPK 82 straipsnio 2 dalį (2002 m. kovo 14 d. įstatymo redakcija) neduoti parodymų arba neatsakyti į kai kuriuos pateiktus klausimus galėjo tik įtariamojo ir kaltinamojo šeimos nariai ar artimieji giminaičiai. Buvo galima pagrįstai manyti, kad BPK 82 straipsnio 2 dalis (2002 m. kovo 14 d. įstatymo redakcija) prieštaravo Konstitucijos 31 straipsnio 3 daliai, nes joje buvo legislatyvinė omisija – teisės spraga, kurią draudžia Konstitucija. Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, jog teisės spraga, *inter alia*, legislatyvinė omisija, visuomet reiškia, kad atitinkamų visuomeninių santykių teisinis reguliavimas apskritai nei eksplicitiškai, nei implicitiškai nėra nustatytas nei tam tikrame teisės akte (jo dalyje), nei kuriuose nors kituose teisės aktuose, tačiau poreikis tuos visuomeninius santykius teisiškai sureguliuoti yra, o legislatyvinės omisijos atveju tas teisinis reguliavimas, paisant iš Konstitucijos kylančių teisės sistemos nuoseklumo, vidinio neprieštaravimo imperatyvų ir atsižvelgiant į tų visuomeninių santykių turinį, turi būti nustatytas būtent tame teisės akte (būtent toje jo dalyje), nes to reikalaujama kuriame nors aukštesnės galios teisės akte, *inter alia*, pačioje Konstitucijoje (Konstitucinio Teismo 2009 m. gruodžio 11 d. nutarimas). Be kita ko, D. Kryževičius savo skunde Klaipėdos miesto apylinkės teismui prašė, kad teismas perduotų bylą Konstituciniam Teismui ir šis nuspręstų, ar BPK nuostatos, atleidžiančios įtariamojo ar kaltinamojo, bet ne „specialiojo liudytojo“ šeimos narius nuo atsakomybės už tai, kad jie atsisako duoti parodymus, atitinka Konstituciją. EŽTT sprendime nenurodoma, kokiais motyvais buvo prašoma kreiptis į Konstitucinį Teismą, tačiau apylinkės teismui nekilo abejonių dėl to, kad BPK 82 straipsnio 2 dalis (2002 m. kovo 14 d. įstatymo redakcija) prieštarauja Konstitucijai, ir prašymą atmetė nutartyje nurodydamas, kad pareiškėjo prašymas kreiptis į Konstitucinį Teismą yra „subjektyvi ir visiškai teisiniu požiūriu nepagrįsta pareiškėjo nuomonė“.

Pažymėtina ir tai, kad apylinkės teismas, BPK 82 straipsnio 2 dalyje (2002 m. kovo 14 d. įstatymo redakcija) nustatytą teisinį reguliavimą sistemiškai aiškindamas kartu su Konstitucijos 31 straipsnio 3 dalyje įtvirtintu reguliavimu, konkrečiu atveju galėjo pats užpildyti nurodytą teisės spragą ir išaiškinti, kad Konstitucijos 31 straipsnio 3 dalyje įtvirtintas draudimas taikomas ir „specialiojo liudytojo“ šeimos nariams ar artimiesiems giminaičiams. Pagal Konstitucijos 6 straipsnį Konstitucija yra vientisas ir tiesiogiai taikomas teisės aktas (1 dalis) ir kiekvienas savo teises gali ginti remdamasis Konstitucija (2 dalis). Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad visais atvejais yra nepaneigiama galimybė teismams žemesnės galios teisės akte esančią teisės spragą užpildyti *ad hoc*. Jeigu tokie teismų įgaliojimai būtų neigiami, nepripažįstami, jeigu teismų galimybės taikyti teisę, pirmiausia aukščiausiąją teisę – Konstituciją, priklausytų nuo to, ar tam tikras teisėkūros subjektas nepaliko savo nustatyto (teisės aktuose) teisinio reguliavimo spragų, ir bylas galėtų išspręsti tik po to, kai tos teisės spragos bus užpildytos teisėkūros būdu, tuomet tektų konstatuoti, kad teismai, spręsdami bylas, taiko ne teisę, pirmiausia aukščiausiąją teisę – Konstituciją, o tik įstatymą (apibendrinta šios sąvokos prasme), kad jie ne vykdo teisingumą pagal teisę, o tik formaliai taiko teisės aktų straipsnius (jų dalis), kad konsti-

tucinėms vertybėms, *inter alia*, asmens teisėms ir laisvėms, žala gali būti daroma (ir neatlyginama ar kitaip neatitaisoma) vien dėl to, kad atitinkamas teisėkūros subjektas tam tikrų santykių nesureguliuoja teisiškai (arba juos teisiškai sureguliuoja nepakankamai intensyviai), t. y. kad nors Konstitucijoje ir yra įtvirtintos tam tikros vertybės, jos nėra deramai ginamos ir saugomos pagal Konstituciją (Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimas).

Šiuo metu įstatymų leidėjas aptariamą problemą yra išsprendęs – 2020 m. gegužės 21 d. įstatymu pakeitęs BPK 82 straipsnio 2 dalį: „Asmuo gali neduoti parodymų arba neatsakyti į kai kuriuos pateiktus klausimus prieš savo šeimos narius ar artimuosius giminaičius.“ Taigi pagal galiojančią BPK parodymų gali neduoti arba neatsakyti į kai kuriuos pateiktus klausimus ir „specialiojo liudytojo“ šeimos nariai ar artimieji giminaičiai.

Išvados

1. „Specialiojo liudytojo“ sąvoka BPK neapibrėžta. Generalinio prokuroro įsakymu patvirtintose Rekomendacijose šiuo terminu vadinamas BPK nustatyta tvarka kaip liudytojas apklausiamas asmuo, kuris gali duoti parodymus apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką.
2. „Specialiojo liudytojo“ instituto įtvirtinimą BPK lėmė ribota procesinė galimybė nepažeidžiant teisės aktuose nustatytų reikalavimų ikiteisminio tyrimo pradžioje apklausti asmenį apie jo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką.
3. Pagal BPK 80 straipsnio 1 punkte, 82 straipsnio 3 dalyje nustatytą teisinį reguliavimą apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką asmuo kaip liudytojas gali būti apklausiamas („atsiranda“ procese) esant dviem sąlygoms: 1) priimtas atitinkamas prokuroro nutarimas; 2) asmuo sutinka būti apklausiamas apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką. „Specialusis liudytojas“ apklausos metu turi BPK 81 straipsnyje įtvirtintas liudytojo teises ir specifinės BPK 82 straipsnio 3 dalyje įtvirtintas teises: 1) gali turėti įgaliojimą atstovą ir 2) gali reikalauti būti pripažintas įtariamuoju.
4. Prokuroro nutarimas apklausti asmenį apie savo galimai padarytą nusikalstamą veiką, jame nurodyto asmens sutikimas duoti parodymus apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką ir BPK 82 straipsnio 3 dalyje įtvirtintos apklausiamo asmens teisės užtikrina, kad asmuo nebus verčiamas duoti parodymų prieš save ir nebus pažeidžiamas Konstitucijos 31 straipsnio 3 dalyje įtvirtintas draudimas. Atlikus apklausą ir parodymų patikrinimo veiksmus (akistatą, parodymą atpažinti, parodymų patikrinimą vietoje, eksperimentą), prokuroro nutarime nurodytas asmuo tolesniame ikiteisminio tyrimo procese neturi kokio nors specifinio ir juo labiau ilgalaikio statuso. Šis asmuo yra liudytojas, t. y. turi liudytojo, o ne „specialiojo liudytojo“ teisinį statusą.
5. Pagal Rekomendacijas „specialiojo liudytojo“ statusas pasibaigia, be kita ko, prokurorui priėmus motyvuotą nutarimą panaikinti „specialiojo liudytojo“ statusą. Toks nutarimas BPK nenumatytas. „Specialiojo liudytojo“ statusas po jo apklausos (ir parodymų patikrinimo veiksmų) baigiasi automatiškai, nepaisant to, priėmė prokuroras nutarimą panaikinti statusą, kurį buvo suteikęs nurodytiems proceso veiksmams, ar tokio nutarimo nepriėmė.
6. Konstitucijos 31 straipsnio 3 dalyje įtvirtintas draudimas versti duoti parodymus prieš save, savo šeimos narius ar artimus giminaičius turėjo būti taikomas ir „specialiojo liudytojo“ šeimos nariams ar artimiesiems giminaičiams, nepaisant to, kad BPK 82 straipsnio 2 dalyje (2002 m. kovo 14 d. įstatymo redakcija) iki 2020 m. gegužės 21 d. įstatymo įsigaliojimo šiems asmenims teisė neduoti parodymų arba neatsakyti į kai kuriuos pateiktus klausimus nebuvo numatyta.

Literatūra

Norminiai teisės aktai

Europos Taryba

Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolais Nr. 11 ir Nr. 14 (1950). *Valstybės žinios*, 2011, 156-7390.

Lietuvos Respublikos nacionaliniai teisės aktai

Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės žinios*, 33-1014.

Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (2000). *Valstybės žinios*, 89-2741.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 235 straipsnio pakeitimo įstatymas (2010). *Valstybės žinios*, 86-4528.

Lietuvos TSR baudžiamojo proceso kodeksas (1961). *Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios*, 18-148.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (2002). *Valstybės žinios*, 37-1341.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 37, 40, 44, 46, 48, 53, 55, 56, 62, 63, 64, 65, 70, 73, 80, 82, 90, 93, 108, 110, 111, 130, 131, 132, 139, 140, 141, 142, 151, 154, 160, 161, 166, 167, 168, 171, 178, 186, 199, 212, 214, 217, 225, 232, 233, 234, 254, 256, 276, 287, 296, 300, 302, 303, 308, 310, 312, 313, 314, 316, 317, 318, 319, 320, 324, 326, 327, 329, 333, 342, 358, 367, 368, 370, 372, 373, 374, 375, 377, 380, 381, 382, 384, 385, 409, 413, 414, 439, 447, 448, 454, 460 straipsnių pakeitimo ir papildymo, 306 straipsnio pripažinimo netekusiu galios, Kodekso papildymo 41¹, 77², 80¹, 374¹, 374², 412¹ straipsniais ir kodekso priedo papildymo įstatymas (2007). *Valstybės žinios*, 81-3312.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 37, 40, 44, 46, 48, 53, 55, 56, 62, 63, 64, 65, 70, 73, 80, 82, 90, 93, 108, 110, 111, 130, 131, 132, 139, 140, 141, 142, 151, 154, 160, 161, 166, 167, 168, 171, 178, 186, 199, 212, 214, 217, 225, 232, 233, 234, 254, 256, 276, 287, 296, 300, 302, 303, 308, 310, 312, 313, 314, 316, 317, 318, 319, 320, 324, 326, 327, 329, 333, 342, 358, 367, 368, 370, 372, 373, 374, 375, 377, 380, 381, 382, 384, 385, 409, 413, 414, 439, 447, 448, 454, 460 straipsnių pakeitimo ir papildymo, 306 straipsnio pripažinimo netekusiu galios, Kodekso papildymo 41¹, 77², 80¹, 374¹, 374², 412¹ straipsniais ir kodekso priedo papildymo įstatymo įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas (2007). *Valstybės žinios*, 81-3313.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 21, 22, 53, 54, 105, 188 straipsnių ir priedo pakeitimo ir kodekso papildymo 27², 189¹ straipsniais įstatymas (2019). TAR, 12386.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 8, 28, 38 ir 82 straipsnių pakeitimo įstatymas (2020). TAR, 11675.

Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymo Nr. I-599 1, 2, 9, 16, 19, 24, 25, 27, 28, 29, 31, 32, 33, 36, 37⁵, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 49, 50, 52 straipsnių ir priedo pakeitimo, įstatymo papildymo 16¹, 37⁷ straipsniais ir 1 priedu ir 35 straipsnio pripažinimo netekusiu galios įstatymas (2017). TAR, 21494.

Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2008 m. sausio 9 d. įsakymu Nr. I-8 patvirtintos Rekomendacijos dėl liudytojo apklausos Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 80 straipsnio 1 punkte ir 82 straipsnio 3 dalyje nustatyta tvarka (2008). *Valstybės žinios*, 6-234.

Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2014 m. liepos 24 d. įsakymu Nr. I-153 patvirtintos Rekomendacijos dėl pranešimo apie įtarimą parengimo ir nusikalstamų veikų perkvalifikavimo ikiteisminio tyrimo metu (2014). TAR, 10494.

Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2022 m. balandžio 15 d. įsakymu Nr. I-143 pakeistos ir nauja redakcija išdėstytos Rekomendacijos dėl liudytojo apklausos Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 80 straipsnio 1 punkte ir 82 straipsnio 3 dalyje nustatyta tvarka (2008 (2022 m. balandžio 15 d. įsakymo redakcija)). TAR, 7842.

Užsienio valstybių nacionaliniai teisės aktai

Prancūzijos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (Criminal Procedure Code of the French Republic) (as of 2006) (English version) [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://legislationline.org/sites/default/files/documents/ca/France_CPC_am2006_en.pdf [žiūrėta 2022 m. liepos 1 d.].

Specialioji literatūra

Ažubalytė, R. ir kt. (2014). *Baudžiamojo proceso teisė*. Metodinė priemonė. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.

Ažubalytė, R., Jurka, R. ir Zajančauskienė, J. (2016). *Baudžiamojo proceso teisė. Bendroji dalis*. I knyga. Vadovėlis. Vilnius: Registrų centras.

Goda, G., Kazlauskas, M. ir Kuconis, P. (2011). *Baudžiamojo proceso teisė: Vadovėlis*. 2- oji pataisyta ir papildyta laida. Vilnius: Registrų centras.

- Goda, G. (2014). *Vertybiniai prioritetai baudžiamajame procese*. Monografija. Vilnius: Registrų centras.
- Juozapavičius, A. (2020). Specialusis liudytojas – tarp liudytojo ir įtariamojo? *Teisė*, 114, 26–48.
- Kazlauskas, M. (sud.) (1989). *Lietuvos TSR baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. Vilnius: Mintis.
- Kilinskas, V. (2005). Ikteisminio tyrimo teisėjo atliekama įtariamojo apklausa. *Teisė*, 57, 50–70.
- Merkevičius, R. (2008). *Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata*. Monografija. Vilnius: Registrų centras.
- Merkevičius, R. (2018). *Baudžiamojo proceso enciklopedija*. I knyga. *Baudžiamojo proceso samprata, tipai, tikslai, stadijos ir šaltiniai*. Vilnius: Registrų centras.
- Šapalaitė, E. (2007). Liudytojo apklausos reglamentavimo baudžiamojo proceso kodekse ir taikymo praktikoje santykio problemos. *Jurisprudencija*, 3(93), 83–91.

Teismų praktika

- Kryževičius prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 67816/2014, [2018-12-11]. ECLI:CE:ECHR:2018:1211JUD006781614.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimas. *Valstybės žinios*, 88-3475; atitaisymas (2006). *Valstybės žinios*, 137; atitaisymas (2011). *Valstybės žinios*, 33.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 102-3957; atitaisymas (2006). *Valstybės žinios*, 137.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 69-2798.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. gruodžio 11 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 148-6632.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. balandžio 12 d. *Valstybės žinios*, 40-1950.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. spalio 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-127-689/2020.
- Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. vasario 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-30-689/2021.

Kiti šaltiniai

- Lietuvos Respublikos Seimo valdybos 2007 m. vasario 7 d. sprendimas Nr. 1384 „Dėl darbo grupės Baudžiamojo proceso kodekso problemoms nagrinėti sudarymo (2007) [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.291973?positionInSearchResults=2&searchModelUUID=c69e1c8d-d8eb-4086-a053-51e7687768dc> [žiūrėta 2022 m. birželio 30 d.].
- Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 37, 40, 48, 53, 55, 56, 62, 63, 64, 65, 73, 80, 82, 90, 93, 108, 110, 111, 130, 131, 132, 139, 140, 141, 142, 151, 154, 160, 161, 166, 168, 171, 178, 186, 199, 212, 214, 217, 225, 232, 233, 234, 254, 256, 276, 287, 296, 300, 302, 303, 308, 310, 312, 316, 317, 318, 320, 324, 326, 327, 329, 333, 358, 367, 368, 370, 372, 373, 374, 375, 377, 380, 381, 382, 384, 385, 413, 414, 439, 447, 448, 454, 460 straipsnių pakeitimo ir papildymo, 306 straipsnio pripažinimo netekusiu galios bei kodekso papildymo naujais 80¹, 374¹, 374², 412¹ straipsniais įstatymo projektas ir jo įsigaliojimo bei įgyvendinimo įstatymo projektas (2007) [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/TAIS.296689?jfwid=1dree64hwb> [žiūrėta 2022 m. birželio 27 d.].
- Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 37, 40, 48, 53, 55, 56, 62, 63, 64, 65, 73, 80, 82, 90, 93, 108, 110, 111, 130, 131, 132, 139, 140, 141, 142, 151, 154, 160, 161, 166, 168, 171, 178, 186, 199, 212, 214, 217, 225, 232, 233, 234, 254, 256, 276, 287, 296, 300, 302, 303, 308, 310, 312, 316, 317, 318, 320, 324, 326, 327, 329, 333, 358, 367, 368, 370, 372, 373, 374, 375, 377, 380, 381, 382, 384, 385, 413, 414, 439, 447, 448, 454, 460 straipsnių pakeitimo ir papildymo, 306 straipsnio pripažinimo netekusiu galios bei kodekso papildymo naujais 80¹, 374¹, 374², 412¹ straipsniais įstatymo projekto ir jo įsigaliojimo bei įgyvendinimo įstatymo projekto aiškinamasis raštas (2007) [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/TAIS.296690?jfwid=1dree64hwb> [žiūrėta 2022 m. birželio 27 d.].

“Special Witness“ in Criminal Proceedings

Pranas Kuconis

(Vilnius University)

S u m m a r y

A ‘special witness’ means a witness who is examined in accordance with the peculiarities of the testimony laid down in Article 82 § 3 of the CCP. The creation of this institute of Criminal Procedure Law was due to the limited procedural possibility of questioning a person at the beginning of a pre-trial investigation about a criminal act that he himself may have committed, without violating the requirements established by Law.

The article analyses the content of the status of the ‘special witness’: the “appearance of ‘special witness’ in the process (the procedure for making a prosecutor’s decision to question a person about a criminal offense that he himself may have committed and the person’s consent to questioning in a special order) and the legal position (status) of the ‘special witness’: the general rights of the witness and the specific rights of the ‘special witness’ (to have an authorized representative, to demand to be recognized as a suspect, the exclusion of liability for failure to appear without good reason before the pre-trial investigation officer or the prosecutor, refusal without legitimate grounds or avoidance of giving testimony and for giving false testimony).

By the decision of the prosecutor, the status of a ‘special witness’ is granted to the examination of this person and the actions of checking the testimony. As a result of these actions, the person named in the prosecutor’s order does not have any specific, nor even long-term status in the further pre-trial investigation process; s/he is a witness, i.e. s/he has the legal status of a witness, not a ‘special witness’.

The prohibition on forcing one to testify against oneself, one’s family members or close relatives, enshrined in Article 31 § 3 of the Constitution, was also applied to family members or close relatives of a ‘special witness’, but such a prohibition was established in the CCP only after the judgment of the ECHR in the case of *Kryževičius v. Lithuania*.

„Specialusis liudytojas“ baudžiamajame procese

Pranas Kuconis

(Vilniaus universitetas)

S a n t r a u k a

„Specialiuoju liudytoju“ vadinamas liudytojas, apklausiamas taikant BPK 82 straipsnio 3 dalyje nustatytus liudijimo ypatumus. Šio baudžiamojo proceso teisės instituto sukūrimą lėmė ribota procesinė galimybė nepažeidžiant teisės aktuose nustatytų reikalavimų ikiteisminio tyrimo pradžioje apklausti asmenį apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką.

Straipsnyje analizuojamas „specialiojo liudytojo“ statuso turinys: „specialiojo liudytojo“ „atsiradimas“ procese (prokuroro nutarimo apklausti asmenį apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką priėmimo tvarka ir asmens sutikimas būti apklaustam specialia tvarka) bei „specialiojo liudytojo“ teisinė padėtis (statusas): bendrosios liudytojo ir specifinės „specialiojo liudytojo“ teisės (turėti įgaliojimą atstovą, reikalauti būti pripažintam įtariamuoju, atsakomybės už neatvykimą be svarbios priežasties pas ikiteisminio tyrimo pareigūną ar prokurorą, atsisakymą bei teisėto pagrindo ar vengimą duoti parodymus bei už melagingų parodymų davimą netaikymas).

Prokuroro nutarimu „specialiojo liudytojo“ statusas suteikiamas šio asmens apklausai ir parodymų patikrinimo veiksams. Atlikus šiuos veiksmus prokuroro nutarime nurodytas asmuo tolesniame ikiteisminio tyrimo procese neturi kokio nors specifinio ir juo labiau ilgalaikio statuso; jis yra liudytojas, t. y. turi liudytojo, o ne „specialiojo liudytojo“ teisinį statusą.

Konstitucijos 31 straipsnio 3 dalyje įtvirtintas draudimas versti duoti parodymus prieš save, savo šeimos narius ar artimus giminaičius turėjo būti taikomas ir „specialiojo liudytojo“ šeimos nariams ar artimiesiems giminaičiams, tačiau BPK toks draudimas buvo įtvirtintas tik po EŽTT sprendimo byloje *Kryževičius prieš Lietuvą*.

Pranas Kuconis yra socialinių mokslų daktaras, docentas, buvęs Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo (2008–2017) ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjas (1997–2008, 2017–2021). Jo mokslinių interesų sritys yra baudžiamojo proceso teisė ir kriminalistika.

Pranas Kuconis, doctor of social sciences, Associate Professor, former Judge of the Constitutional Court of Republic of Lithuania (2008-2017) and the Supreme Court of Lithuania (1997–2008, 2017–2021). His areas of scientific interest are Criminal Procedure Law and criminalistics.